

‘Gewoon worden wie je bent’

Over authenticiteit en anti-institutionalisme

1. Inleiding

‘Men maakt zich boos op mij. Ik krijg hate-mailtjes. Je schijnt eerst je emotiebrevet te moeten halen voor je iets kritisch mag zeggen.’ Aldus de Utrechtse historicus Maarten van Rossem naar aanleiding van de kritiek op zijn ‘cynische’ en ‘gevoelloze’ commentaar op de aanslagen op de New Yorkse Twin Towers op 11 september 2001. Henri Beunders voert de ergeris over Van Rossems optreden op als tekenend voor de ‘emotiecultuur’ of ‘emotiesamenleving’, zoals hij die analyseert in zijn boek *Publieke tranen* (2002). Marco Bakker, Hanja Maij-Weggen, Henny Huisman, Frank de Boer, Willem van Hanegem, Bill Clinton, Gerhard Schröder, Norman Schwarzkopf, Oprah Winfrey, Bob Dole en Helmut Kohl vormen slechts een greep uit de bonte stoet van nationale en internationale prominenten die de afgelopen tien jaar op de televisie de tranen niet kon of wilde bedwingen.

Publiek vertoon van emoties mag tegenwoordig niet alleen, het moet zelfs. De afwijzende reacties op Van Rossems optreden maken duidelijk dat een strikt zakelijke, of zelfs cynische, toonzetting niet op prijs wordt gesteld wanneer het zaken betreft die velen diep beroeren. Maar ook wanneer geen sprake is van ingrijpende gebeurtenissen, wordt het tonen van emoties op prijs gesteld. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de kritiek op Kok en vooral Melkert na de voor hun PvdA zo dramatisch verlopen Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002. In de ogen van velen waren zij, zeker in vergelijking met de flamboyante Fortuyn, kille en technocratische boekhouders die niets anders dan een flinke verkiezingsnederlaag verdienden.

Onder de titel *The crying Dutchman* poneert Beunders (2002: 14) de stelling dat het publiekelijk huilen in de jaren negentig op de Nederlandse televisie in de mode raakte. Hij constateert het plengen van tranen niet alleen in populaire programma’s als *Oprah*, *Catherine*, *Spoorloos*, *All You Need Is Love* en *Love Letters*, steevast gekenmerkt door een hoog ‘huil of ik schiet’-gehalte, maar ook in nieuws- en actualiteitenprogramma’s met hiervan in beginsel wezenlijk afwijkende formules. Beunders schrijft deze opvallende ver-

andering op de vaderlandse beeldbuis toe aan de dubbele val, in 1989, van de Muur in Berlijn en van het publieke omroepbestel in Hilversum. Hij onderkent echter ook dat wij hier te maken hebben met een specifieke hedendaagse uitingsvorm van een typisch moderne conceptie van het zelf met veel diepere cultuurhistorische wortels.

2. Probleemstelling en methodologie

Authenticiteit en moderne cultuur

Volgens Charles Taylor (1992) vond in de achttiende eeuwse Romantiek een ingrijpende verandering van de verhouding tussen God, zelf en moraal plaats. Het onderscheid tussen goed en kwaad werd vanaf dat moment niet langer beschouwd als 'van buitenaf' aangereikt door God, maar als gebaseerd op een 'innerlijke' morele stem – een moreel gevoel. Toen deze morele dimensie vervolgens geleidelijk aan naar de achtergrond verdween, ontstond wat Taylor de moderne 'authenticiteitsethiek' noemt. Hierin wordt het ook los van de mogelijkheid om moreel juist te handelen, als belangrijk beschouwd om het zelf te gehoorzamen. Voor een bevredigend en betekenisvol bestaan volstond vanaf de achttiende eeuw dus niet langer een band met God, maar was contact met het ware en authentieke zelf noodzakelijk. Deze ethiek van de authenticiteit verwacht van moderne mensen dat ze trouw zijn aan het zelf en het tot uitdrukking en ontplooiing trachten te brengen.²

Hoewel het uiteraard niet altijd en overal even sterk op de voorgrond heeft gestaan, is het belang van authenticiteit sindsdien een belangrijke trek van de westerse cultuur gebleven. De jaren zestig van de vorige eeuw zijn een tijdvak waarin het, gedragen door de toenmalige 'tegencultuur', volgens sociologen als Roszak (1969), Zijderveld (1970) en Bell (1976), grote invloed had op politiek en samenleving. Zij wijzen daarbij niet alleen op de karakteristieke kritiek op de 'burgerlijke' samenleving, maar bijvoorbeeld ook op de populariteit van psychedelische muziek en geestverruimende en hallucinerende drugs. En tekenend is natuurlijk ook de grote populariteit van de humanistische psychologie van Jung, Maslow en Rogers destijds. Hun ideeën over het belang van de authenticiteit van het zelf resonnerden voortreffelijk met de geest van de tegencultuur.

204

Inmiddels is de politieke turbulentie uit de jaren zestig, afkomstig uit linkse hoek, goeddeels verstomd en wijst de aandacht voor 'herstel van waarden en normen' zelfs op een politieke kentering, waarbij het initiatief ter rechterzijde is komen te liggen. Desondanks wijst weinig erop dat ook het moderne ideaal van een authentiek zelf dat tot ontplooiing en expressie moet worden gebracht, van het culturele toneel verdwenen is. Eerder lijkt dit zo vanzelfsprekend geworden, dat men het juist daardoor over het hoofd zou kunnen zien. Zijn prominente plaats in de hedendaagse cultuur kan zelfs al worden opgemaakt uit recente reclameslogans van bijvoor-

beeld de HEMA ('Altijd jezelf'), uitzendbureau Content ('Het beste wat je kunt worden is jezelf'), Landal Green Parks vakantieparken ('Alle ruimte om jezelf te zijn') en zelfs uitvaartverzekeraar Monuta ('Blijf jezelf tot het einde'). Hun gemeenschappelijke boodschap is immers overduidelijk: 'Natuurlijk begrijpen wij dat niets belangrijker is dan "jezelf zijn"; onze producten en diensten staan dat niet in de weg, maar maken het juist mogelijk.' Elchardus had het dan ook bij het rechte eind toen hij onlangs in dit tijdschrift vaststelde dat 'rond het belang van zichzelf zijn, zelfontplooiing en trouw aan het zelf (...) een haast perfecte consensus (bestaat)' (2002: 266; vergelijk Elchardus en Lauwers 2000).³

Wij onderzoeken in dit artikel of, en zo ja: hoe precies, deze conceptie van het authentieke zelf verbonden is met de door onder anderen Zijderveld (2000: 13) gediagnosticeerde 'anti-institutional mood' in de hedendaagse laat- of postmoderne samenleving.⁴

Onderzoeksopzet en methode

Wij beantwoorden deze vraag aan de hand van onder New Agers verzamelde gegevens. Ideeën over het belang van authenticiteit en trouw aan het zelf vormen namelijk het meest kenmerkende uitgangspunt van New Age: de gedachte dat 'what lies within – experienced by way of "intuition", "alignment" or an "inner voice" – serves to inform the judgements, decisions and choices required for everyday life' (Heelas 1996: 23; vergelijk Aupers 2000).⁵ Seculier-humanistische ideeën over het zelf gaan in de praktijk dan ook betrekkelijk vloeiend over in het centrale New Age-leerstuk van de zelfspiritualiteit (ibid.: 115-117), dat erop neerkomt dat 'the person is, in essence, spiritual' (ibid.: 19).

New Age is immers een gesecculariseerde manifestatie van de esoterische traditie, zoals die al sinds de Renaissance als culturele onderstroom in de westerse cultuur aanwezig is. Vooral het werk van de humanistische psycholoog Jung 'enabled people to talk about God while really meaning their own psyche, and about their own psyche while really meaning the divine' (Hanegraaff 1996: 513). Met New Age vervaagt met andere woorden het onderscheid tussen religie en psychologie:

(...) 'personal growth' can be understood as the shape 'religious salvation' takes in the New Age Movement: it is affirmed that deliverance from human suffering and weakness will be reached by developing our human potential, which results in our increasingly getting in touch with our inner divinity. (ibid.: 46)

205

Waar zij het belang van authenticiteit en trouw aan het zelf bij uitstek onderschrijven, zijn New Agers niet representatief voor de Nederlandse bevolking als geheel, maar juist daardoor geschikt voor de beantwoording van de vraag of, en zo ja: hoe precies, deze ideeën verbonden zijn met het hedendaagse anti-institutionalisme. Wij kiezen dan ook niet voor respon-

denten die zichzelf min of meer vrijblijvend met het label 'New Age' associëren, maar voor personen die dit gedachtegoed in een betrekkelijk 'zuivere' vorm omarmen en een actieve rol spelen bij de verspreiding ervan. Via het internet en de *Klikgids 2002: Wegwijzer voor de natuurgerichte gezondheidszorg en bewustwording* (Van Hoog 2001) hebben wij op verder betrekkelijk willekeurige wijze een aantal cursusleiders van New Age-centra in de Randstad geselecteerd. Elf van hen, de overgrote meerderheid, stemden in met een interview, dat door de derde auteur is afgenomen. De interviews duurden gemiddeld zo'n negentig minuten, zijn op band opgenomen, uitgetypt en geanalyseerd. De namen van de centra waarvoor onze respondenten werken, zijn met hun toestemming in de appendix opgenomen. Naar de respondenten zelf wordt omwille van de anonimiteit verwezen met nummers.⁶

De halfgestructureerde vragenlijst omvatte vragen naar de beoordeling van traditionele en moderne instituties in het algemeen en van de bijbehorende sociale rollen in het bijzonder (enerzijds kerk, huwelijk en gezin, sekserollen en opvoedingsrollen en anderzijds moderne arbeidsorganisaties en de bijbehorende functioneel-rationele rollen van leidinggevend en uitvoerend). 'Der Mensch als Träger sozial vorgeformter Rollen', zo stelt Dahrendorf (1968: 20) immers terecht vast, '(steht) am Schnittpunkt des Einzelnen und der Gesellschaft.' In per definitie institutioneel ingebedde sociale rollen ontmoeten dus individuele persoon en samenleving elkaar:

All institutional conduct involves roles. Thus roles share in the controlling character of institutionalization. As soon as actors are typified as role performers, their conduct is ipso facto susceptible to enforcement (...) The roles represent the institutional order. (Berger en Luckmann 1991 [1966]: 92)

Omdat sociale rollen als sociale feiten in de klassieke zin van Durkheim (1964 [1895]) bezien vanuit het individu 'die ärgerliche Tatsachen der Gesellschaft' vormen (Dahrendorf 1968: 20), wijst verzet ertegen bij uitstek op anti-institutionalisme. De centrale opgave voor de te verrichten empirische analyse is dan ook om na te gaan of, en zo ja: hoe precies, instituties en bijbehorende sociale rollen door de geïnterviewden als hinderlijk en onwenselijk worden ervaren.

206

3. Authenticiteit en traditionele instituties

'Gevangen in het vet van de dogma's'

Gevraagd naar hun visie op diverse traditionele instituties, leveren de respondenten vooral veel kritiek op de kerk. De onderzochten maken in dit verband een onderscheid tussen kerkelijke religie en spiritualiteit. Waar de

beleving van het geloof in het geval van kerkelijke religie al is vastgelegd in uitgewerkte dogma's, leerstellingen en rituelen, staat spiritualiteit voor 'het zoeken naar je eigen pad'. Dat betekent echter niet dat traditie als zodanig wordt afgewezen: tradities worden beschouwd als belangrijke inspiratiebronnen waaruit men, op basis van smaak en individuele behoefte, kan putten. Een respondent wijst er in dit verband op dat 'het leuke van de New Age-wereld' is dat 'niemand de waarheid in pacht heeft' en dat er 'wel 10.000 wegen zijn'. De spirituele zoeker moet zich niet laten leiden door de waarheidsaanspraken van de verschillende godsdiensten, maar boven alles de 'eigen spirituele weg gaan'.

In overeenstemming met het werk van de Britse cultuur- en godsdienst-socioloog Paul Heelas (1996) zijn onze respondenten primair op zoek naar 'zelfspiritualiteit' (vgl. Aupers 2000). Het alledaagse zelf- in psychoanalytische termen aangeduid als het 'ego' - wordt verworpen en men streeft naar contact met een dieper, authentiek of goddelijk zelf in de diepere gevoelslagen van het bewustzijn. Op deze wijze, zo blijkt uit de volgende uitspraken, kan men zich ontworstelen aan institutionele druk van buitenaf en volledig vrij zijn:

Ik ervaar god, het goddelijke, als iets wat in mij zit. Wat ik ook voel als in mijzelf aanwezig. Als een verbinding die ontstaat als ik me naar binnen keer, als ik mediteer. (...) Het gaat om zelfkennis, zelfbewustheid (...) Het heeft niets te maken met iets dat buiten je is (en dat) het allemaal oplost. (respondent 4, vrouw)

Ik vind spiritualiteit veel meer iets wat in jezelf leeft. Wat een heleboel te maken heeft met worden wie je bent en zo natuurlijk mogelijk zijn. (respondent 6, vrouw)

Ik ben zelf god. Ik wil helemaal niet het christendom beledigen of belachelijk maken of zo, maar ik bepaal in mijn leven wat ik doe (...) Er is niet een superpappa in de hemel die kan zeggen van 'Jij moet zus, want anders ...' Ik ga voelen. (respondent 7, man)

Het is juist door deze nadruk op het zoeken naar spiritualiteit in de diepere lagen van het zelf, dat het instituut kerk en het geloof worden afgewezen. De kerken zijn volgens New Agers te dogmatisch, 'veruiterlijkt' en autoritair, waardoor er geen plaats meer overblijft voor het individuele ervaringsaspect en al helemaal niet voor het zoeken naar zelfspiritualiteit: 'De kerk zit echt vast in het stramien van de kerkvaders; (...) die staat voor mij veel te vast in die leerstellingen.' Over het geloof zegt een andere respondent: 'Wat is het geloof? Iets wat je aanneemt. Zomaar. Geloof is (...) een beperking.' Kritiek op het instituut kerk is dan ook primair kritiek op de vaststaande dogma's, regels en ideeën:

Ik denk dat met name de kerken de mist in gegaan zijn doordat 'het vanuit jezelf er uitdrukking aan geven' (...) helemaal verloren is gegaan. Het is verloren gegaan op twee manieren. De ene manier dat is door het feit dat het een stelsel van regels, dogma's (...) geworden is (...) en de andere is dat het verintellectualiseerd is. Het is koppie-koppie geworden. (respondent 8, man)

(In) een kerk, zoals wij die in ieder geval kennen, daar zijn de verhalen al uitgewerkt (en heb je) eigenlijk een soort bepalende rol van hoe het zou moeten. Hoe je zou moeten leven. Maar ik vind liever mijn eigen bron en bepaal vanuit mijn eigen bron wat mijn geweten is en hoe ik zou willen leven. (respondent 9, vrouw)

Mensen maken zich volgens de respondenten steeds meer los van deze beperkingen van de kerkelijke religie:

Het religieuze bewustzijn wordt niet minder. Mensen worden nog steeds even religieus bewust. Ze willen alleen niet meer dat anderen voorschrijven hoe zij moeten geloven. Dat wordt steeds minder. (respondent 5, man)

Keer op keer maken de respondenten duidelijk dat kerkelijke leerstellingen, rituelen en leefregels in strijd zijn met zelfontplooiing en de zoektocht naar het authentieke zelf. Traditionele gelovigen, zo stelt één van hen, zitten 'gevangen in het vet van de dogma's'. De theoloog Tom Beaudoin vat deze karakteristiek van postchristelijke religiositeit in zijn boek *Virtual faith* (1998) treffend samen in twee hoofdstuktitels: *Institutions are suspect* en *Experience is key*. Omdat de christelijke kerk vanouds de belangrijkste westerse religieuze institutie is, is het niet verwonderlijk dat de kritiek zich hierop toespitst. Dat staat echter niet in de weg dat zij eveneens betrekking heeft op andere godsdiensten en (nieuwe) religieuze bewegingen. Een respondent zegt in dit kader over de beweging van Baghwan (tegenwoordig 'Os-ho' genoemd) het volgende:

208

Daar zit aan de ene kant heel veel ruimte en vrijheid in, maar daar zitten ook normen en waarden in, waarvan ik zeg... Mensen gaan een andere naam dragen. Ja, dat schijnt heel waardevol te zijn. Ik heb daar niet zoveel mee. (...) In elke stroming dreigt het gevaar van normen en waarden die gaan overheersen, die de persoonlijke vrijheid gaan belemmeren. (respondent 10, vrouw)

Sekserollen, huwelijk en opvoeding

Onze respondenten verzetten zich kortom niet zozeer tegen de inhoudelijke ideeën van christendom, islam en andere traditionele godsdiensten, maar meer tegen de institutionele druk die hiervan uitgaat en die onvol-

doende ruimte laat voor spiritualiteit. Dat hun religieus anti-institutionalisme slechts één aspect is van een algemener anti-institutionalisme, blijkt uit hun visie op andere traditionele instituties. De volgende uitspraken over traditionele sekserollen illustreren dit:

Ik wil me niet gedragen naar een bepaalde sekserol, omdat ik te allen tijde mezelf wil zijn. Ik denk (dat) als je jezelf niet kan zijn, je zeker niet lekker in je vel zit of komt te zitten. En dan kun je lichamelijk of geestelijk ziek worden. (respondent 2, vrouw)

Als dat van de maatschappij aan jou wordt opgedrongen, 'Zo dien je je als vrouw te gedragen', (dan is) dat (...) hartstikke leuk, (het) geeft je een sociaal veiligheidsgevoel. Want ik doe het goed volgens de maatschappij. Maar later wordt je wat bewuster en denk je 'Ja, maar wil ik dit eigenlijk?' (...) De keuze mag je zelf gaan maken. Dat is toch veel fijner dan dat de wereld, de maatschappij, dat voor jou bepaalt? (respondent 5, man)

Zodra (...) de maatschappij of wat dan ook (...) mij in een bepaalde rol (dwingt), dan kan het wel eens onnatuurlijk voelen. Want dan moet ik een rol gaan spelen die ik niet werkelijk ben. (respondent 7, man)

Op dezelfde manier verwerpen onze respondenten de gedachte dat het huwelijk als instituut, dus los van het welzijn van de individuele huwelijkspartners, bestaansrecht heeft en bescherming en instandhouding verdient. 'Als je het gevoel krijgt dat je jezelf geweld aandoet', zo stelt een respondent, 'dan is dat een reden om te scheiden.' Een andere respondent gaat nog een stapje verder en stelt zelfs: 'In wezen is een huwelijk alleen maar een lastige hinderpaal om te gaan scheiden.'

Het verzet tegen institutionele druk spreekt ook uit de opvattingen over de opvoeding. Waarom gaat het volgens onze respondenten in de opvoeding?

Het begeleiden dat de persoonlijkheid van het kind ten volle naar buiten kan komen. Zorgen dat het kind zichzelf kan zijn, met zijn gekkigheid, bijzonderheden. Een goed gevoel van eigenwaarde. Ik denk dat dat heel belangrijk is. (respondent 10, vrouw)

209

Dat ze kunnen worden wie ze zijn. Dat is uiteindelijk de bedoeling: om gewoon te worden wie je bent. (respondent 6, vrouw)

Ik denk dat je voor kinderen het meeste kan doen, als je (hen) alleen maar het leven laat zien. Dus zonder dat je beïnvloedt. (respondent 1, man)

Men benadrukt kortom het belang van het scheppen van een veilige omgeving, waarin kinderen zichzelf kunnen zijn en zich kunnen ontwikkelen tot zelfstandige en authentieke individuen. Een traditionele, autoritaire opvoeding wijzen onze respondenten daarmee af. Zij achten deze in strijd met het gebod tot zelfontplooiing en menen dat kinderen er psychische en emotionele schade door oplopen. Het opleggen van waarden en normen door middel van dwang kan, aldus één van hen, resulteren in 'minderwaardigheidsgevoel, onzeker zijn, zichzelf wegcijferen en geloven dat een ander meer is dan hij of zij'.

Vrij kiezen voor een 'traditioneel' patroon

Het is belangrijk om te benadrukken dat het primaat van de authenticiteit niet betekent dat men traditionele gedragspatronen categorisch afwijst. Men kan immers zelf welbewust kiezen voor een traditioneel gedragspatroon, gewoon omdat men 'zich daar prettig bij voelt' of omdat het 'natuurlijk aanvoelt', terwijl men tegelijkertijd minder conventionele gedragspatronen even legitiem acht. In zo'n geval is slechts voor de oppervlakkige sociologische waarnemer sprake van traditioneel handelen in de klassieke zin van Max Weber (1978 [1921], 24-26). Aan het traditionele gedragspatroon ligt dan immers geen traditioneel gelegitimeerde en dus min of meer vanzelfsprekend als 'juist' en 'normaal' gedefinieerde gedragsverwachting ten grondslag. Het feit dat men anderen de vrijheid wil laten om niet-traditionele keuzen te maken, betekent dan kortom dat men zelf uit een scala aan mogelijkheden een persoonlijke keuze heeft gemaakt, die min of meer toevallig correspondeert met een traditioneel gedragspatroon. Of sprake is van traditioneel handelen hangt kortom niet af van *wat* men doet, maar van *waarom* men iets doet en dus tevens van de vraag of men anderen de ruimte wil laten om voor een niet-traditioneel patroon te kiezen.

In concreto blijkt dit bijvoorbeeld uit het feit dat de overgrote meerderheid van de respondenten zelf gewoon getrouwd is. Zolang beide huwelijkspartners het gevoel hebben destijds een welbewuste vrije keuze te hebben gemaakt, waarvan zij bovendien nog steeds geen spijt hebben, is daarmee volgens hen niets mis:

210 Een huwelijk was ooit bedoeld (...) om ervoor te zorgen dat de kinderen een veilig nest hadden. (...) Daar is ooit het huwelijk voor bedacht. Als een maatschappelijk instituut om dat voor elkaar te krijgen. En dat hebben kerk en staat altijd gepromoot. Terwijl (het) nu (...) veel meer een keuze is van mensen om iets te bevestigen. Dat ze samen door het leven willen gaan. Dat is (natuurlijk) een hele andere motivatie om iets te doen (dan omdat) (...) je ouders het leuk vinden dat je samen ... 'Nou, laten we voor de wereld maar trouwen, want dan hebben we netjes alles geregeld'. (respondent 5, man)

Een ander verwoordt hetzelfde door te zeggen dat je als het goed is niet getrouwd bent met je 'partner', maar met je 'maatje':

Een partner is iemand waaraan je vastzit. Dat moet, dat is gedwongen. De statuten van het huwelijk. (...) Met je maatje kun je over de dingen praten, (daar) kun je dingen mee delen. Met je partner moet je samenleven. Zorgen dat het huwelijk in stand blijft. (respondent 7, man)

Men zou het huwelijk kortom niet als dwingende norm aan anderen willen opleggen, maar is zelf veelal toch gewoon getrouwd. De mogelijkheid om op grond van een vrije keuze welbewust voor een traditioneel patroon te kiezen, wordt vooral benadrukt waar het gaat om traditionele sekserollen. Dat komt doordat de respondenten uitgesproken ideeën hebben over 'de natuur van de vrouw' en 'de natuur van de man'. De vrouw is volgens hen 'van nature' naar binnen gericht. Zij ontvangt, zorgt en is emotioneel betrokken bij wat zij doet. De man is meer naar buiten gericht. Hij brengt het eten in huis en kan afstand nemen van de dingen die hij doet. De respondenten benadrukken dat dit geen 'traditionele rollen' zijn, maar 'natuurlijke' uitingsvormen van fundamentele verschillen tussen mannen en vrouwen, met name het gegeven dat mannen geen kinderen kunnen krijgen.⁷

Ze kijken anders naar de wereld. Ze zijn anders. Het zijn twee andere wezens. Mannen en vrouwen zijn twee andere wezens. Als je diep naar de kern gaat, kom je dat vanzelf tegen. (respondent 5, man)

Ik weet niet wat een sekserol is. Ik weet alleen dat de vrouw in de basis anders is dan de man. Dus ze kan zich beter maar gewoon gedragen zoals ze zich natuurlijk voelt. Net zoals een man zich beter maar kan gedragen zoals hij zich natuurlijk voelt. (...) Dan zit je in je natuurlijke toestand. Dan voel je je ook vrij en natuurlijk. Want ja, dat ben ik. Ik ben een man. (respondent 7, man)

Sommige respondenten leveren op grond van deze ideeën over de mannelijke en de vrouwelijke natuur zelfs kritiek op mannen die zich als vrouwen gedragen en, veel vaker nog, op vrouwen die zich als mannen gedragen. Dat de laatste kritiek vaker valt te beluisteren dan de eerste, is ongetwijfeld een gevolg van de positieve waardering voor 'het vrouwelijke' in New Age (vgl. Prince en Riches 2000). Hoewel zij niet per se afwijzend staan tegenover vrouwen die carrière maken in het beroepsleven, dreigt volgens deze respondenten wel degelijk het gevaar dat zij zich daarbij te veel aanpassen aan de 'mannenwereld' en zo vervreemden van hun 'vrouwelijke natuur':

Als je zo'n vrouw in het bedrijfsleven ziet, dan zijn ze gewoon mannen geworden. Dat is een miskennis van de vrouw, van het vrouw zijn. (respondent 8, man)

Deze ideeën laten onverlet dat men vrouwen en mannen niet zou willen dwingen om zich volgens hun eigen natuur te gedragen. Nadat zij de natuurlijke verschillen tussen man en vrouw heeft beschreven, merkt een respondente bijvoorbeeld het volgende op:

Maar dat is puur een constatering en absoluut niet iets (waartoe) ik mensen (...) zou willen verplichten of zo (...) De overtuiging dat je als man anders bent dan als vrouw moet van binnenuit komen. Van buitenaf opgelegd kan het nooit natuurlijk zijn. (respondent 6, vrouw)

Het primaat van de authenticiteit betekent kortom niet dat traditionele gedragspatronen categorisch worden afgewezen. Het betekent slechts dat men als socioloog een keuze voor een traditioneel gedragspatroon niet kan interpreteren als institutioneel gereguleerd traditioneel handelen, omdat men tegelijkertijd anderen volop de ruimte wil geven om desgewenst andere keuzen te maken.

4. Authenticiteit en moderne instituties

'Mensen die in gebouwen zitten om regeltjes te verzinnen'

Het voorgaande maakt duidelijk dat de antikerkelijke en antichristelijke sentimenten onderdeel zijn van een algemener anti-institutionalisme. Dat wordt ook bevestigd door de manier waarop onze respondenten oordelen over gespecialiseerde moderne beroepsrollen, en meer in het algemeen over het primaat van functionele rationaliteit. Over bureaucratie en processen van bureaucrativering zijn zij uitgesproken negatief: bureaucratische regels en organisatievormen worden afgeschilderd als 'vervreemdend', 'onzinnig', 'onmenselijk' en 'onbezield'. Over de kloof tussen mens en bureaucratie wordt onder andere het volgende beweerd:

Er worden steeds meer regeltjes verzonden door mensen die in gebouwen zitten om regeltjes te verzinnen. Regels geven schijnzekerheden. Er gebeurt verder niks. (respondent 5, man)

212

Ik heb het gevoel dat het heel erg mis aan het gaan is. Op veel vlakken. Omdat er zo erg van bovenaf gedictieerd wordt. (...) Steeds meer mensen die achter bureaus zitten (...) bemoeien zich met werkvelden en bedenken plannen (...) zonder dat ze weten wat er echt op de werkvloer nog gebeurt. Dat vind ik echt een ramp. (...) Mensen worden (er) ongelukkiger door. Omdat er dan van bovenaf voor hen dingen bepaald worden door mensen die geen verstand hebben van hun echte werk. (respondent 10, vrouw)

Eén respondent geeft aan dat bureaucratie niet meer van deze tijd is. Net als veel New Agers gelooft hij dat wij getuige zijn van een verschuiving van het astrologische tijdperk van 'vissen', dat zo'n 2000 jaar heeft geduurd, naar het tijdperk van de waterman. Hij zegt in dit verband:

De samenleving wordt steeds meer waterman. En wat is waterman? Bureaucratie, dat is vissen. Alles netjes in hokjes stoppen. Dan is het veilig, dan is het safe (...) En een waterman kent geen structuur. Je ziet dat ook: de bureaucratie werkt niet meer. (...) De mensen doen gewoon niet meer mee. Het spelletje is verloren. Het spelletje is niet verloren, het is een oud spelletje. Er zijn nieuwe spelletjes ontdekt. Pokemon, dat is veel leuker. (respondent 7, man)

Het geformaliseerde karakter van bureaucratische regelgeving maakt simpelweg 'jezelf zijn' onmogelijk. Dit geldt zowel voor werknemers in een bureaucratie als voor buitenstaanders die ermee worden geconfronteerd. Zo stelt een respondent:

Ik loop er regelmatig met mijn kop tegen de muur aan. Ik voel me vaak verschrikkelijk machteloos en tegen de muur aan staan vanwege het feit dat ik onderworpen word aan algemene gemiddelden. (...) Je kijkt niet meer naar de mens. Je kijkt naar dat wat er dan ook is waar je naar te kijken hebt. Geld, mankracht, of weet ik veel wat. (...) Mensen stoppen dan met zelf denken. Je denkt gewoon niet meer. (respondent 6, vrouw)

Over een werknemer in een bureaucratische instelling:

Die heeft geen bezieling meer. Die is zo afgevlakt door de veralgemenisering dat de bezieling weggaat. (...) Je wordt niet meer geraakt. Het raakt je ziel niet meer, je geest niet meer. (...) En dan werkt het niet meer. Je gaat je rot vervelen, ook al heb je genoeg te doen. Je verveelt je lam. (respondent 11, vrouw)

Over het werken in moderne organisaties, waarin taken en functies strikt voorgeschreven zijn, is men over het algemeen evenmin te spreken. Aan de ene kant wordt gesteld dat een organisatie nu eenmaal moet functioneren: 'De realiteit is zo dat als jij een pindakaasfabriek bent, dan moet je potjes pindakaas produceren.' Maar aan de andere kant is het volgens onze respondenten van levensbelang dat mensen zich kunnen ontplooiën tijdens hun werk. Een strikte omschrijving van taken en functies beschouwen zij als in strijd hiermee. Ieder mens is volgens hen anders en het werk zou ruimte moeten bieden om deze individualiteit tot uitdrukking te brengen:

Werk heeft voor mij met zingeving, met vervulling, te maken. En die haal je uit dat er ook een creatief aspect aan zit. Namelijk dat jij iets

creëert of dat jij iets doet wat voor jou belangrijk is. Waardoor jij iets met je talenten kunt doen. (respondent 4, vrouw)

Weet je wat het is? Het is eigenlijk heel simpel. We zijn allemaal mensen, we willen allemaal graag dingen doen, ontwikkelen, ons naar buiten toe neerzetten. Dat is een natuurlijke stroom. Je wilt gewoon groeien. Groeien is natuurlijk. Kijk maar om je heen in de natuur. (...) Je hebt geen keus. (respondent 6, vrouw)

De laatste respondent stelt ook: '(...) ik geloof er vreselijk in dat mensen op een plek moeten zitten waar ze thuishoren'. Over haar ervaring met één dag geestdodend werk vertelt zij het volgende:

Ik heb eens een dag dossiers moeten inbinden, omdat dat op de één of andere manier nodig was (...) En dat is echt zulk vreselijk werk. Daar heb ik van negen tot vijf aan gezeten. (...) Ik moest haast overgeven van de weerstand. Ik wou weg, weg, weg, weg. Ik heb gewoon vanuit mijn creativiteit mezelf een bepaald doel gesteld. Ik ging dus kijken of ik mijn eigen record kon verbeteren. Elk uur meer dossiers. (...) Ik moet mezelf op de een of andere manier in expressie kunnen brengen. (respondent 6, vrouw)

Werken onder generationaliseerde verhoudingen wordt door onze respondenten kortom in de regel beschouwd als 'onbezielde', 'onmenselijk' en fnuikend voor de mogelijkheden voor persoonlijke groei.

Intellectualisme en 'hokjes'

Wij treffen onder onze respondenten niet alleen verzet aan tegen functionele rationaliteit, zoals bij uitstek aan te treffen in generationaliseerde arbeidsorganisaties, maar ook een algemener wantrouwen ten aanzien van het primaat van denken, redeneren, categoriseren en conceptualiseren in de westerse cultuur. Hun ideeën over rationaliteit, rede en intellect gieten zij vaak in de vorm van een kritiek op de rationalistische conceptie van het zelf, waarbij zij het cartesiaanse adagium 'cogito ergo sum' (ik denk dus ik ben) met kracht verwerpen:

214

We zijn niet geard en we zijn alleen maar in het hoofd. (...) Terwijl jij met mij aan het praten bent, voel jij je bekkenbodem ademen? Heb je enig idee waar je baarmoeder zit? Daar zit je intuïtie. Daar vanuit stel je de helderste vragen. Maar daar zijn mensen niet. Ze weten niet eens waar het zit. (...) Waar we nu naar toe gaan is een maatschappij waarin vierjarige kinderen op school al in hun hoofd zitten. (...) Omdat de ouders alleen maar appelleren aan het hoofd. (...) Het is een hoofdcultuur geworden. Nou, en daar hou ik niet van. Ik vind het hoofd heel belangrijk, maar ik vind de rest ook belangrijk. (respondent 9, vrouw)

Het authentieke of sacrale zelf is volgens onze respondenten niet zozeer te vinden in het intellect, maar vooral in het lichaam, in de emoties en in spirituele zintuigen als meridianen, chakra's en het aura. Men problematiseert in dat verband niet alleen de rationalistische conceptie van het zelf, maar beschouwt ook de rationeel-wetenschappelijke studie van natuur en samenleving als uiterst beperkt:

Er zijn heel veel mensen (...) ontzettend in verwarring op dit moment. Die snappen zichzelf niet, die snappen de wereld niet meer. (...) De hersenen kunnen het niet bijbenen. (...) Die snappen het niet. Dus die gaan er redeneringen op loslaten. Dan krijg je dingen als sociologie en zo. Die proberen dan een technische verklaring te vinden voor wat er emotioneel als verandering in de mensheid plaatsgevonden heeft. Maar dat lukt je nooit. (...) Je ziet zo beperkt zodra je in je hersenen gaat zitten en je dingen wil snappen. (...) Je ziet het grote verband niet meer. Je perkt het gelijk in: 'Ik wil alleen datgene snappen wat mijn hersenen kunnen bevatten'. En wat daarbuiten zit ... Tja ... Maar daar zit het werkelijke leven! (respondent 7, man)

Standaardiseren, categoriseren en abstraheren, zoals dat in wetenschap gebeurt, laat volgens de geïnterviewden geen ruimte voor de persoonlijke ervaring en miskent daarmee tevens verschillen tussen mensen. Doordat ieder mens anders is, dekken rationeel bedachte standaarden volgens hen nooit de veelvormige werkelijkheid; het gaat om niet meer dan kunstmatige constructies:

Ik ben (...) tegen elk concept. (...) Een concept is voor mij (...) je aanpassen aan wat er al is. Waarom ontwikkel je niet iets totaal nieuws? Je bent een heel nieuw mens! (respondent 9, vrouw)

Je kunt niet twee mensen op dezelfde manier motiveren. Die motivering van mensen om iets te doen of niet te doen, ligt totaal anders. Bij de één is het zo, bij de ander is het zo, bij de ander is het zo. Bij de één is geld een ideale motivator, maar bij de ander absoluut niet. (...) Maar die vindt iets anders heel erg belangrijk. (respondent 5, man)

215

Waar hij zijn ideeën over het opvoeden van kinderen uiteenzet, brengt deze zelfde respondent de intellectuele neiging tot categoriseren en abstraheren in verband met het 'in hokjes stoppen' van mensen:

Er zijn geen twee kinderen hetzelfde. (...) Kinderen en ook volwassenen horen niet in vakjes. Of in tien vakjes tegelijkertijd. 'Dat vakje ben ik, dat vakje ben ik, dat vakje, dat vakje...' Maar ik ben niet een vakje. Dat kan niet. (respondent 5, man)

Haar weerzin tegen het categoriseren van mensen, waarbij de veelvormige werkelijkheid onvermijdelijk sterk wordt versimpeld, uit een andere respondent als volgt:

Mensen willen mensen altijd in hokjes duwen. En dat moeten ze niet doen. Dus: als je een handicap hebt, dan hoor je dáár in. Dan zeg ik, 'Nou, mensen met handicaps zullen ook wel gaven hebben, (dingen) waar ze heel goed in zijn'. Dus waarom zouden we ze in een hokje stoppen? (...) Ik vind dat (alle mensen moeten kunnen) leven zoals zij dat willen. (respondent 2, vrouw)

Vrij kiezen voor 'vervreemdend' werk

Werken onder bureaucratische en gerationaliseerde verhoudingen behoeft volgens onze respondenten niet voor iedereen geestdodend te zijn. Alles hangt af van iemands individuele karakter en er zijn mensen die zich in dergelijk werk juist helemaal kunnen uitleven:

Sommige mensen vinden dat prachtig. Je hebt er mensen bij die vinden het heerlijk om in de regels te zitten en om regeltjes uit te kunnen voeren en anderen op een komma te kunnen wijzen van 'Dat mag zo niet! Hier staat die komma!'. (respondent 5, man)

Een andere respondent benadrukt op een andere manier dat gerationaliseerde werkverhoudingen zelfontplooiing niet per definitie in de weg staan. Vervreemding is volgens hem niet meer dan slechts 'een concept' en is daarmee onder dergelijke omstandigheden volgens hem niet onontkoombaar, maar in feite een individuele keuze. Wat voor de één vervreemdend is, behoeft dat voor een ander dus helemaal niet te zijn. Arbeid onder gerationaliseerde verhoudingen biedt volgens deze respondent juist uitstekende mogelijkheden om met het 'spirituele zelf' in contact te treden:

Je kunt ervoor kiezen te vervreemden van dingen om je heen. Maar dat is ook een keuze. Want je kunt ook zeggen 'Ik blijf erbij. Ik zie het als een soort meditatie. Ik blijf bij mijn werk. Ik doe het met honderd procent inzet'. Dan wordt het een soort Zen-meditatie. Dan werkt het niet vervreemdend hoor, dan kom je heel dicht bij jezelf. Het is maar een aanname dat werk vervreemdend werkt. (respondent 7, man).

216

Het feit dat een werknemer in een moderne arbeidsorganisatie doet wat van hem of haar door de organisatie wordt verwacht, betekent kortom net zomin als het vertonen van traditionele gedragspatronen dat zonder meer sprake is van institutioneel gereguleerd gedrag. Er kan evenzeer sprake zijn van een andersoortige correspondentie tussen het organisatiebelang en de persoonlijke wensen en voorkeuren. Bij een conflict tussen beide zal men dan, zoals bij onze respondenten het geval is, de persoonlijke verlangens

wel degelijk laten prevaleren boven de functioneel-rationele rolverwachtingen. Men benadrukt dan wel degelijk, voor zichzelf en voor anderen, het gevaar van vervreemding door 'voorgegeven' arbeidsrollen, hamert op het belang van trouw aan en het tot ontplooiing brengen van het zelf en meent dat werk dat voor de één vervreemdend is dat voor de ander helemaal niet hoeft te zijn. Doorslaggevend is kortom ook in dit geval niet zozeer de vraag *wat men doet*, maar de vraag *waarom men eigenlijk doet wat men doet*.

5. Authenticiteit en de demonisering van instituties

Het streven naar authenticiteit, zo blijkt uit onze analyse, gaat hand in hand met een demonisering van instituties. Men wijst alles af wat niet zelf gekozen is en het zelf dreigt te onderschikken aan voorgegeven gedragspatronen. Zo'n verzet tegen institutionele druk konden wij, ook op een wat algemenere manier geformuleerd, keer op keer optekenen uit de monden van onze respondenten. Enkele voorbeelden:

Van buitenaf dingen opleggen, daar ben ik sowieso helemaal tegen. Dat strookt niet met je eigen weg zoeken in het leven en ervaren (...) wat (...) goed (is) voor mij. (respondent 4, vrouw)

Alles wat voorgeschreven is, daar ben ik eigenlijk totaal tegen. Omdat ik gewoon dingen vanuit mijzelf wil creëren. (...) Elke autoriteit die zich opdringt als autoriteit beperkt het ontwikkelen van een eigen innerlijke autoriteit. (respondent 9, vrouw)

Het (is) natuurlijk niet alleen het geloof en de kerk, maar eigenlijk onze hele christelijke cultuur, onze westerse cultuur, die (...) met allerlei expliciete of impliciete taboes (...) zelfontplooiing tegenhoudt. (respondent 8, man)

De typering van instituties als in essentie vervreemdend is kortom onlosmakelijk verbonden met de imperatief van de authenticiteit: mensen moeten zich losmaken van externe invloeden, zichzelf ontplooiën en vanuit authenticiteit kiezen voor wat Goed, Waar of Schoon is. Maar wat gebeurt er dan wanneer mensen zich toch aanpassen aan instituties? Onze respondenten doen hierover veel, en vaak dramatische, uitspraken. Aanpassing aan traditionele en functionele rolverwachtingen kan een tijd goed gaan, zo menen zij, maar resulteert uiteindelijk onvermijdelijk in problemen:

Ik denk dat als je niets van jezelf kwijt kunt in een baan, (...) je niet met plezier naar je werk gaat. Je denkt vaak negatief en dat is voor jezelf niet goed. Je wordt dan lichamelijk en geestelijk ziek. (respondent 2, vrouw)

Het kan een hoop mensen ziek maken. Je moest eens weten hoeveel mensen psychische en psychosomatische klachten hebben, omdat ze in een maatschappelijke rol zitten waar ze niet in horen te zitten. Dat soort mensen kom je hier in het centrum regelmatig tegen. (respondent 5, man)

Over de gevolgen van een te grote nadruk op en (over)identificatie met de werkrol:

'Ik ben mijn werk.' Dat hoor ik zo vaak. Dat mensen (...) met pensioen (gaan) (en) in een zwart gat (vallen). 'Ik besta niet meer. Ik ben mijn werk, mijn status. Ik ben directeur. En morgen is het 'Tot ziens' en niemand belt me meer.' Dat is hard. En dan is het (...) mis. Zo'n mens zal verbitterd worden. Ongelukkig worden. Soms gaan ze heel snel dood. Dus 'Ik besta minder'. Wat totaal niet waar is. (...) Je bestaat altijd. (respondent 1, man)

In de opvoedingssituatie dreigt hetzelfde gevaar:

(Je moet) (...) niet (zo) van tevoren (...) inprogrammeren hoe jij wilt hebben dat het kind wordt. Zo gaan heel wat kinderen naar de gallemeizen. Die zullen later bij de riagg en (dergelijke) terecht komen. Gewoon (omdat) de ouders er te veel nadruk op leggen hoe zij willen dat het kind opgroeit. (respondent 5, man)

Onze respondenten menen dat frustraties over institutionele aanpassing niet alleen leiden tot problemen met de psychische en lichamelijke gezondheid, maar ook tot gewelddadig gedrag:

Je staat niet meer stralend in het leven. Je houdt terug, je let op, je kijkt uit of je het wel goed doet. (Je bent) daarmee bezig, in plaats van natuurlijk te zijn. Dat kan (er) aan alle kanten (...) verwrongen uitkomen. Dat iemand echt een zieke geest krijgt. Dan kunnen daar misdaden uit ontstaan. (respondent 9, vrouw)

218

Het onderdrukken van seksuele verlangens, zoals 'aangemoedigd door de kerk', heeft volgens deze respondenten al evenzeer ongewenste gevolgen: 'Kan (lichamelijke) spanning er niet met seksualiteit uit, dan moeten ze iets anders regelen. Of ze krijgen een hartaanval.' En zij voegt hieraan toe:

Als je natuurlijk stroomt, dat kun je zien aan kleine kinderen en aan dieren, dan klopt het allemaal. Dan klopt gewoon hoe je leeft. (...) En als je daar op de één of andere manier een dam in (slaat), dan is het net als met een beekje dat van boven uit de berg naar beneden stroomt. Dan moet dat water één of andere kant uit. En dan kan het

er dus vaak op allerlei andere manieren uitkomen. Vaak heel lelijke manieren (...) Als je weet waar je mee bezig bent, dan kun je keuzes maken en dan kun je ermee omgaan. Met zo'n grote kracht bijvoorbeeld als seksualiteit kun je dan omgaan. (...) Terwijl als je niet goed weet dat die kracht in jou bezig is, maar zich op een andere manier gaat uiten, dan krijg je allemaal van die verknipte dingen. Zoals bijvoorbeeld kinderporno en dat soort zaken. (respondent 9, vrouw)

Onze respondenten beschouwen aanpassing aan institutionele rolverwachtingen kortom als een belangrijke oorzaak van persoonlijke en maatschappelijke problemen. Zij schrijven frustraties, verbittering, psychische stoornissen, depressies, maar ook lichamelijke aandoeningen, spontane uitpattingen van geweld en het zich overgeven aan verknipte vormen van seksualiteit toe aan de vervreemding van het zelf, die volgens hen het onvermijdelijke gevolg is van de aanpassing aan institutionele rolverwachtingen. 'Instituten maken ziek', zo luidt kortom de heersende opvatting.

6. Conclusie en discussie

Het behoeft geen betoog dat het in dit artikel geanalyseerde streven naar een authentiek zelf vanuit een sociologisch gezichtspunt bezien, betrekkelijk bizar is. Dat een leven zonder instituties – de ultieme consequentie van wat men als wensbeeld voor ogen heeft – mogelijk zou zijn, is immers lijnrecht in strijd met de wellicht meest fundamentele sociologische veronderstelling. Om zich volwaardig te kunnen ontplooien in een min of meer ordelijke en veilige samenleving, zo wordt vooral gethematiseerd in het werk van sociologen als Durkheim, Elias en Parsons, moet de mens iets van zichzelf, in het bijzonder de bevrediging van zijn meest primaire driften, verlangens en impulsen, opofferen. Deze veronderstelling staat ook centraal in het werk van Freud, in het bijzonder in zijn essay *Het onbehagen in de cultuur* (1999 [1930]).

In een polemische kritiek op Freud verdedigt Bauman (1997) echter terecht de stelling dat vandaag de dag precies het omgekeerde gebeurt. Repressie van de diepste individuele verlangens en institutionele regulering worden in de laat- of postmoderne tijd juist steeds meer opgeofferd aan de zoektocht naar individuele vrijheid, zelfexpressie en persoonlijk geluk. Bauman bespreekt in dit kader onder meer de opkomst van

219

(...) numerous 'self-improvement' movements, deriving their seductive power from the promise of developing the sensuous potential of the body through exercise, contemplation, self-concentration, breaking psychic blocks and convention-induced constraints, letting free the suppressed instincts (...). (1997: 181)

Zijn analyse stemt overeen met de verhalen van onze respondenten: het streven naar authenticiteit en zelfontplooiing gaat hand in hand met verzet tegen institutionele druk. Maar duidt het belang van authenticiteit in de hedendaagse cultuur nu op een eenduidig proces van de-institutionalisering? Of komt er een nieuwe institutionele druk voor in de plaats?

De authenticiteitsethiek, zoals beschreven door Taylor (1992) en aangetroffen onder onze respondenten, is diep geworteld in de hedendaagse cultuur. Op het eerste gezicht lijkt het erop dat dit collectieve streven naar authenticiteit slechts onbepaalde mogelijkheden biedt: het individu, zo luidt immers het ethos, dient zich optimaal te ontplooiën en te allen tijde 'zichzelf te zijn'. Tegelijkertijd is het streven naar authenticiteit echter een dwingende norm, die mensen zichzelf en elkaar opleggen. Kijken we naar recente ontwikkelingen in politiek en cultuur, en in het bijzonder naar tv-programma's als *Oprah*, *Catherine*, *All You Need Is Love* of *Idols*, dan blijkt authenticiteit een spijkerhard criterium waarop mensen elkaar beoordelen. Menige bewoner van het 'Big Brotherhuis' in Almere is resoluut weggestemd, omdat hij of zij – naar het oordeel van de medebewoners en de kijkers – niet 'zichzelf was'. Jeanette, de laatste winnares, praatte openlijk over haar persoonlijke problemen en toonde meer dan de anderen haar emoties en tranen. De authenticiteitsethiek is dus, zo lijkt het, in de hedendaagse samenleving in hoge mate geïnstitutionaliseerd.

Hoe is dat te begrijpen vanuit een historisch-sociologisch perspectief? In sociologische literatuur wordt – ten minste sinds Max Weber – veelvuldig gewezen op het feit dat de rationalisering van de samenleving gepaard gaat met gevoelens van vervreemding. Door de toenemende formalisering, abstractie en differentiatie van moderne instituties kunnen deze steeds minder betekenis verlenen aan en invloed uitoefenen op de emotionele beleving van het individu. Het moderne zelf raakt hierdoor gevoelsmatig steeds meer gescheiden van de institutionele orde. Het maakt hiervan niet langer op vanzelfsprekende en organische wijze deel uit, zoals in een premoderne samenleving, maar komt er steeds meer 'tegenover' te staan. Berger e.a. (1973) spreken in dit verband van een 'homeless mind'. In zo'n situatie, waarin het zelf voor het toekennen van zin en betekenis goeddeels op zichzelf teruggeworpen raakt, resteert het individu weinig anders dan het zoeken hiervan in de diepere lagen van het zelf. De eigen gevoelens en emoties worden hierdoor steeds meer de ultieme toetssteen voor 'echtheid' en 'waarheid' (Gehlen 1980 [1957]; Roszak 1969; Zijdeveld 1970).

220

Ten grondslag aan de fixatie op authenticiteit, zelfontplooiing en emotie ligt kortom de scheiding tussen de institutionele orde en het individu, die kenmerkend is voor (post)moderne samenlevingen. 'Jezelf zijn' wordt onder die omstandigheden niet alleen een vrijblijvende mogelijkheid, maar ook een moreel imperatief. Het behoeft geen betoog dat we met deze institutionalisering van de authenticiteitsethiek verstrikt raken in een onoplosbare paradox: hoe authentiek is het om 'jezelf te zijn' als iedereen dat doet en van elkaar verwacht? Hoe 'echt' zijn emoties als er sociale druk bestaat

om deze in het openbaar te tonen? Betekent de keuze voor authenticiteit bij nadere beschouwing niet juist een aanpassing aan de heersende moraal? Wie het weet mag het zeggen.

Noten

- 1 De auteurs danken Marc Hooghe en de redactie van de Sociologische Gids voor hun constructieve kritiek op een eerdere versie van dit artikel.
- 2 Lionel Trilling (1974) ontwaart vergelijkbare ideeën over het zelf reeds in de zestiende eeuw.
- 3 Elchardus spreekt over de 'zelfreligie' en wijst er terecht op dat vooral hoogopgeleide jongeren hiervan de dragers zijn.
- 4 Andere mogelijke oorzaken van het hedendaagse anti-institutionalisme blijven hier dus verder buiten beschouwing.
- 5 Deze resonantie van New Age met de laatmoderne cultuur verklaart zijn ontwikkeling van 'tegencultuur' via 'paracultuur' tot 'kerncultuur' (Moerland en Van Otterloo 1996), waarbij Sutcliffe en Bowman zelfs beweren dat 'contrary to predictions that New Age would go mainstream, now it's as if the mainstream is going New Age' (2000: 11). En dit laatste lijkt, afgaande op de toegenomen populariteit van New Age-trainingen in het bedrijfsleven, niet eens overdreven (vgl. Heelas 1996; Puttick 2000).
- 6 Omwille van de anonimiteit corresponderen deze respondentnummers niet met de volgorde van de centra in de appendix.

- 7 Volgens Prince en Riches (2000) gaat de verheerlijking van het 'vrouwelijke' in New Age-kringen dan ook gewoon gepaard met een reproductie van de traditionele ongelijkheid tussen de seksen. 'At least you knew where you stood with straightforward chauvinists' (ibid.: 128), zo merkt een door hen in Glastonbury, Engeland, geïnterviewde vrouwelijke New Ager hierover cynisch op.

Geraadpleegde literatuur

- Aupers, S. (2000) Werken aan lichaam, emoties en energie in New Age-centra: Een 'hertovering'? *Sociologische Gids* 47 (5) 350-65.
- Bauman, Z. (1997) *Postmodernity and its discontents*. Cambridge: Polity Press.
- Beaudoin, T. (1998) *Virtual faith: The irreverent spiritual quest of generation X*. San Francisco: Jossey Bass.
- Beunders, H. (2002) *Publieke tranen: De drijfveren van de emotiecultuur*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Bell, D. (1976) *The cultural contradictions of capitalism*. New York: Basic Books.
- Berger, P. en T. Luckmann (1991 [1966]) *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*. London: Penguin Books.
- Berger, P.L., B. Berger, en H. Kellner (1973) *The homeless mind: Modernization and consciousness*. New York: Random House.

- Dahrendorf, R. (1968) *Homo sociologicus*. Köln/Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Durkheim, E. (1964 [1895]) *The rules of sociological method*. New York: Free Press.
- Elchardus, M. (2002) Onderwijs in de symbolische samenleving: Zijn individualisme en meritocratie nog zinvol? *Sociologische Gids* 49 (3) 259-274.
- Elchardus, M. en S. Lauwers (2000) De zelfreligie: Een exploratie van haar betekenis en dimensies. *Sociologische Gids*, 47 (5) 330-349.
- Freud, S. (1999 [1930]) Het onbehagen in de cultuur. In: W. Oranje (red.) *Sigmund Freud: Beschouwingen over cultuur*. Amsterdam: Boom, p. 297-386.
- Gehlen, A. (1980 [1957]) *Man in the age of technology*. New York: Columbia University Press.
- Hanegraaff, W. (1996) *New Age religion and western culture: Esotericism in the mirror of secular thought*. Leiden: Brill.
- Heelas, P. (1996) *The New Age movement*. Oxford: Blackwell.
- Hoog, S. van (red.) (2001) *Klikgids 2002: Wegwijzer voor de natuurgerichte gezondheidszorg en bewustwording*. Deventer: Buro Klik.
- Moerland, M. en A. van Otterloo (1996) New Age: Tegencultuur, paracultuur of kerncultuur? *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 23 (4) 682-710.
- Prince, R. en D. Riches (2000) *The New Age in Glastonbury: The construction of religious movements*. New York/Oxford: Berghahn Books.
- Puttick, E. (2000) Personal development: The spiritualisation and secularisation of the human potential movement. In: S. Sutcliffe en M. Bowman (red.) *Beyond New Age: Exploring alternative spirituality*. Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 201-219.
- Roszak, T. (1969) *The making of a counter culture: Reflections on the technocratic society and its youthful opposition*. Garden City, n.Y.: Doubleday.
- Sutcliffe, S. en M. Bowman (2000) Introduction. In: S. Sutcliffe en M. Bowman (red.) *Beyond New Age: Exploring alternative spirituality*. Edinburgh: Edinburgh University Press, p. 1-13.
- Taylor, C. (1992) *The ethics of authenticity*. Cambridge, ma: Harvard University Press.
- Trilling, L. (1974) *Sincerity and authenticity*. Cambridge, ma: Harvard University Press.
- Weber, M. (1978 [1921]). *Economy and society (two volumes)*. Berkeley/Los Angeles: University of California Press.
- Zijderveld, A.C. (1970) *The abstract society: A cultural analysis of our time*. Garden City, ny: Doubleday.
- Zijderveld, A.C. (2000) *The institutional imperative: The interface of institutions and networks*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Appendix

De elf interviews zijn door de derde auteur afgenomen met respondenten van de negen volgende spirituele centra in de Randstad:

Para Centrum De Roos, Rotterdam (twee respondenten)

Stiltecentrum Jethro, Leiden (twee respondenten)

Praktijk Lavendeltuin, Leiden (één respondent)

De Energiespiegel, Den Haag (één respondent)
Healing Tao Zuid-Holland, Den Haag (één respondent)
New Age Centrum Rijnmond, Capelle aan den IJssel (één respondent)
Stichting Visie, Den Haag (één respondent)
Tantracentrum, Rotterdam (één respondent)
Lichtwereld, Rotterdam (één respondent)

Ter recensie ontvangen publicaties

Beunders, H. (2002)
Publieke Tranen. De Drijfveren van de Emotiecultuur.
Amsterdam, Antwerpen: Contact, 304 pp.

Buhrmann, A., de Groot, K., van Dijk, B. en Nilhorst (2002)
Jeugdbeleid in Nederland.
Assen: Van Gorkum, 156 pp.

Kuiper, G. (2003)
Gluren, een Sociaal Verschijnsel?
Delft: Uitgeverij Eburon, 91 pp.

Leun, J. van der (2003)
Looking for Loopholes. Processes of Incorporation of Illegal Immigrants in the Netherlands.
Amsterdam: Amsterdam University Press, 232 pp.

Mierloo, B. (2002)
Kiem van Maatschappelijke Verandering. Verspreiding van Zonnecelsystemen in de Woningbouw met behulp van Pilotprojecten.
Amsterdam: Aksant, 324 pp.

223

Salet, W. en S. Musterd (2003)
Amsterdam Human Capital.
Amsterdam: Amsterdam University Press, 400 pp.

Vinken, H., Ester, P., Dekkers, H. en van Dun, L. (2002)
Aan Ons de Toekomst. Toekomstverwachtingen van Jongeren in Nederland.
Assen: Van Gorkum, 164 pp.